

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра диференціальної і спеціальної психології

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

магістр

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Динаміка особливостей соціального інтелекту у представників
медичної сфери»**

«Dynamics of features of social intellect for the representatives of medical field»

Виконала: студентка денної форми навчання

спеціальність 053 Психологія

Зінченко Тетяна Ігорівна

Керівник д. психол. н., професор Чернявська Т.П.

Рецензент к. психол. н., доцент Колот С.О.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 5 від 05.12.2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 2

протокол № від

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Родіна Н. В.

(підпис)

Якупов П.А.

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	6
1.1. Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних теорій соціального інтелекту.....	6
1.2. Вікові особливості соціального інтелекту.....	17
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	27
2.2. Методичний апарат емпіричного дослідження.....	29
Висновки до другого розділу.....	40
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЛЕКТУ У ПРЕДСТАВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ.....	43
3.1. Аналіз рівня соціального інтелекту у представників медичної сфери різного віку.....	43
3.2. Аналіз рівня незалежного інтелекту у представників медичної сфери різного віку.....	62
3.3. Аналіз рівня емпатії у представників медичної сфери різного віку.....	72
Висновок до третього розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальний інтелект особистості – це важлива складова успішного включення особистості у соціальне життя суспільства та її професійну діяльність.

Проблема розвитку соціального інтелекту активно обговорюється в працях вітчизняних і зарубіжних психологів (Г. Айзенк, М.І. Бобнів, Дж. Гілфорд, Х. Джон, Ю.Н. Емельянов, Н. Кентор, Д.С. Космітський, Г. Олпорт, R. Selman, Р. Стернберг, М. Тісак, Е.Торндайк та ін.).

Ефективна професійна діяльність пов'язана із необхідністю реалізовувати: правильне розуміння власної поведінки та поведінки співробітників, обмін інформацією, взаємодію у групі, продуктивне вирішення поставлених завдань та ін.

Окремі питання, що стосуються розвитку соціального інтелекту, вивчалися в дослідженнях близьких за значенням понять: «комунікативна компетентність» (Н.А. Амінов, Е.В. Коблянская, Л.А. Петровська, Р. Стернберг), «соціальна компетентність» (О.О. Бодальов, О.К. Тихомиров), «соціальна обдарованість» (В. Сіск), «комунікативний потенціал» (В. В. Рижов).

Комунікативні особливості особистості у професійній діяльності вивчали Г.О. Балл, Т.П. Вісковатова, Є.П. Ільїн, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, Т.П. Чернявська, Ю.М. Швалб та ін.

Певні аспекти дослідження соціального інтелекту є досі не розкритими у сучасній психологічній науці. Отже, дослідження соціального інтелекту особистості в старшому віці є перспективною галуззю для вивчення у психології. Це, в свою чергу, відкриває можливість для огляду недостатньо досліджений зв'язок соціального інтелекту з різними особливостями особистості, які зазнають значні зміни у літньому віці. Ключове значення має дослідження змістової сторони соціального інтелекту з урахуванням певних вікових змін, що на неї впливають.

Питання, яке досі не має відповіді - це чи є можливість розвитку соціального інтелекту у літньому віці. Сучасні дослідження впливу навчання на соціальний інтелект у різному віці від дитячого до похилого дозволяють сподіватися на позитивний результат, але відповідь на ці питання досі відсутня. Саме тому, вікові зміни та аспекти соціального інтелекту потребують подальшого, більш докладного, наукового дослідження.

Отже, актуальність та соціальна значущість проблеми та її недостатня наукова вивченість обумовили вибір теми дипломної роботи «Динаміка особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери».

Метою даної дипломної роботи є виявлення і дослідження аспектів соціального інтелекту у представників медичної сфери, що змінюються під впливом віку.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Теоретичний аналіз підходів до визначення поняття та структури соціального інтелекту.
2. Підбір діагностичного інструментарію для проведення емпіричного дослідження динаміки особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери.
3. Виявлення аспектів соціального інтелекту у представників медичної сфери, які зазнають змін під впливом віку.

Об'єкт дослідження: соціальний інтелект особистості.

Предмет дослідження: динаміка особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення і систематизація теоретичних концепцій і положень щодо соціального інтелекту особистості); емпіричні (спостереження, метод бесіди, тестування за методиками «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд), «Культурно – незалежний тест інтелекту» (Р. Кеттел), опитувальник рівня емоційної емпатії (А. Меграбян, Н. Епштейн); статистичної обробки отриманих даних (критерій Шапіро – Уїлкі, критерій Н Крускала - Уолліса).

Опис вибірки. Вибірка дослідження складається із 65 представників медичної сфери. Серед них: 22 – чоловічої статі, 43– жіночої. Вікова категорія піддослідних коливається від 24 до 68 років.

База проведення емпіричного дослідження: медичний центр «Into-Sana» (м.Одеса), медична лабораторія «СмартЛаб» (м Чорноморськ, м.Одеса), Чорноморська басейнова лікарня (м Чорноморськ), дитяча поліклініка (м.Одеса), стоматологічна клініка (м Чорноморськ).

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати дослідження обговорювались на науковому семінарі кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, на засіданні секції психології в Одеському Будинку вчених, а також були представлені у науковому журналі «Український психолого-педагогічний науковий збірник» № 15 (15) 2018 р. Львівської педагогічної спільноти, та на таких науково-практичних конференціях: "Сучасні інновації у сфері педагогіки та психології" 30 листопада - 1 грудня (м. Київ, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, навчально-науковий гуманітарний інститут, кафедра психології та педагогіки), міжнародна науково-практична конференція «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології» 30 листопада – 1 грудня 2018 р. (м. Київ, Київська наукова організація педагогіки та психології)

Структура роботи: дана робота містить 79 сторінок загального тексту, складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків та додатків, містить 13 таблиць, та 10 рисунків. Список літератури складається з 66 джерел.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-емпіричного дослідження динаміки та особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери дали змогу сформулювати такі висновки.

1. На основі теоретичного аналізу поняття та структури соціального інтелекту у психологічній літературі було виявлено, що на теперішній час, поняття «соціальний інтелект» не має однозначного трактування. Структура соціального інтелекту також не має чітких компонентів. Але різноманітні підходи до вивчення поняття соціального інтелекту знаходили в ньому декілька спільних ознак. Під соціальним інтелектом розуміється певна система інтелектуальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації, що визначає рівень адекватності і успішності соціальної взаємодії. Ці здібності сприймаються як відокремленні від інтелекту (IQ), вони являють собою структурне утворення, що включає фактор пізнання поведінки. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням соціальних об'єктів. До процесів, що його створюють, відносяться соціальна сензитивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять і соціальне мислення.

2. Емпіричне дослідження динаміки особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери було реалізовано за допомогою такого діагностичного інструментарію, як методика «Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд), «Культурно – незалежний тест інтелекту» (Р. Кеттел), «Шкала емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Эпштейн).

«Соціальний інтелект» (Дж. Гілфорд) дозволив нам дослідити рівень розвитку певних компонентів соціального інтелекту та загальний рівень розвитку соціального інтелекту; завдяки «Культурно – незалежному тесту інтелекту» (Р. Кеттелл) ми мали змогу вимірювати рівень IQ; та за допомогою «Шкали емоційного відгуку» (А. Меграбян, Н. Эпштейн) ми

з змогли дослідити загальні емпатійні тенденції, рівень вираженості здатності до емоційного відгуку на переживання, які стимулювало оточення.

3. Виявлено аспекти соціального інтелекту, які зазнають змін під впливом віку у представників медичної сфери.

У представників вікових груп «До 30 років», «Від 30 до 45 років» та «Від 45 до 68 років» була виявлена статистично значима різниця при порівнянні показників рівня соціального інтелекту за здатністю передбачати наслідки поведінки в певній ситуації, за здатністю до логічного узагальнення, виділенню загальних істотних ознак в різних невербальних реакціях людини, за здатністю розуміти зміну значення вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуації, за здатністю розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та значення поведінки людей в цих ситуаціях та композитною оцінкою. Найвищий рівень соціального інтелекту притаманий представникам вибірки 30-45 років.

Такі аспекти соціального інтелекту як, фактор пізнання результатів та класів поведінки мають пік розвитку до 30 років.

Фактори пізнання систем та перетворень поведінки, як аспекти соціального інтелекту мають пік розвитку до 45 років.

Тестування представників вікової групи «Від 45 до 68 років» показало, що рівень розвитку тих навичок, які відповідають за соціальний інтелект втрачають свій набутий кількісний рівень, але не завжди якісний. Це обумовлюється такими процесами, як вітаукти, що спрямовані на підтримку високого рівня працездатності організму. Вони стабілізують життєдіяльність організму, відновлюють та компенсують зміни, викликані старінням. Вітаукти сприяють виникненню нових пристосувальних механізмів, та активізують набутий людиною досвід. Саме тому, що вік впливає на певні навички людини, на деякі пізнавальні процеси, тест показує спад результатів, але завдяки таким процесам, як вітаукти, люди здатні продовжувати якісно та ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням.

У представників вікових груп «До 30 років», «Від 30 до 45 років» та «Від 45 до 68 років» не була виявлена статистично значима різниця при порівнянні коефіцієнтів рівня інтелекту (IQ). Також не була виявлена статистична значна різниця у таких аспектах інтелекту, як здібності визначати загальні риси й особливості фігур за такими ознаками: форма, кількість, колір, просторове відношення між елементами фігур; відтворення еталонних просторових співвідношень елементів символів, тобто здібностей виконувати визначені умови, вміння виділити взаємини між об'єктами.

Показники таких аспектів інтелекту, як здібність до виявленню закономірностей (зростання розміру фігур; зміна кількості елементів фігур; зміна просторового розміщення їх елементів, а також комбінації названих закономірностей) та здібність визначати закономірності побудови об'єктів мають статистично значимі відмінності. Найвищий рівень розвитку цих аспектів інтелекту мають представники групи «Від 30 до 45 років».

При порівнянні показників здатності респондентів усіх вікових груп до емоційного відгуку статистично значної різниці виявлено не було. Представники усіх вікових груп мають рівень здатності до емоційного відгуку вище середнього.

Отже, динаміка особливостей соціального інтелекту у представників медичної сфери полягає у наступному: у період до 30 років, людина активно накопичує та розвиває навички встановлення відносин між взаємодіями, де головну роль грає сама людина та її оточення. Період від 30 до 45 років є піком розвитку соціального інтелекту, який характеризується володінням та доцільним використанням широкого арсеналу реакцій, які забезпечують ефективну комунікацію. Після 45 років, соціальний інтелект має тенденцію до втрати набутого кількісного рівня, якості та ефективності у комунікації забезпечується вже не аспектами соціального інтелекту, а вітауктами, які активізують в людині набутий досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К.А. Социальное мышление личности: проблемы и стратегии исследования / К.А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1994. – №4. – С. 9-15.
2. Айзенк Г. Ю. Интеллект: новый взгляд / Г. Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С. 112-116.
3. Аминов Н.А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н. А. Аминов, М.В. Молоканов // Психологический журнал. – 1992. – № 5. – С. 104-109.
4. Андреева, Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 1997. - 239 с.
5. Анурин В.Ф. Интеллект и социум. Введение в социологию интеллекта / В.Ф. Анурин. – Н. Новгород, издательство Н-городского университета, 1997. - 254 с
6. Анцыферова Л.И. Новые стадии поздней жизни: Время тёплой осени или суровой зимы / Л.И. Анцыферова // Психол. журнал. - 1994. - № 3. – С. 52 – 60.
7. Анцыферова Л. И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования / Л. И. Анцыферова // Психол. журнал. - 1980. - № 2. - С. 52-60.
8. Барканова О. В. Методики диагностики эмоциональной сферы / О. В. Барканова. – Красноярск: Литера-Принт, 2009. - 19с.
9. Бачманова Н. В. К вопросу о профессиональных способностях психолога / Н.В. Бачманова, Н. А. Стафурина // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - Вып. 5. - Л., 1985. – С. 84-89
10. Белова С.С. Социальный интеллект: сравнительный анализ методик измерения / С.С. Белова // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования. / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, – 2004. – С. 109-119.

11. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев // Избр. труды. - М.: Педагогика, 1983. - 271 с.
12. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психологической диагностики / Л.Ф.Бурлачук, С.М. Морозов. – К.: Наукова думка., 1999. - 56с.
13. Васильчук Ю.А. Фактор интеллекта в социальном развитии человека / Ю.А. Васильчук // Общественные науки и современность. – 2005. – № 1. – С. 72 – 74.
14. Геранюшкина Г. П. Социальный интеллект студентов-менеджеров и его развитие в условиях формирующего эксперимента : автореф. дис. канд. психол. наук / Г. П. Геранюшкина; Иркутск. гос. ун-т. – Иркутск : 2001. – 21 с.
15. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. Сб. переводов / Под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Прогресс, 1965. – С. 433-456.
16. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта / Дж. Гилфорд // Психология мышления. - М., 1965. - 456 с.
17. Денисов А. Ф., Дорофеев Е. Д. Культурно свободный тест интеллекта Р. Кеттелла (Руководство по использованию). – СПб.: Иматон, 1996. – 17 с.
18. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология. / В.Н. Дружинин. - 2-е изд. - СПб.: Питер, 1999. - 356 с.
19. Духновский С.В. Диагностика / С.В. Духновский - СПб.: Речь, 2010. – С. 7 – 10.
20. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности / Ю. Н. Емельянов. - М.: Просвещение, 1995. - 183 с.
21. Ермолаева М.В. Значение жизненного опыта в старости / М.В. Ермакова // Психология зрелости и старения. – 2007. – 6 с.
22. Истратова О.Н. Психодиагностика. Коллекция лучших тестов / О.Н. Истратова - РнД.: Феникс, 2006. - 26 с.

23. Кабаченко Т.С. Психология управления / Т.С. Кабаченко, 2000. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 122 с.
24. Каплуненко Я.Ю. Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій: дис. канд. псих. наук: 19.00.01 / Я.Ю. Каплуненко. – К., 2016. – 262 с.
25. Капустина Е.А. Взаимосвязь социального интеллекта и коммуникативной компетентности личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е. А. Капустина. - Алт. гос. ун-т. – Барнаул: 2004. – 26с.
26. Клушина Н. П. Анализ основных подходов к изучению социального интеллекта / Н. П. Клушина, И. А. Иванова // Гуманитарные науки. – СевКавГТУ – 2009. – № 7. – С. 89-102
27. Козляковський П.А. Загальна психологія / П.А. Козляковський: 2-ге вид., доп. і переробл. – Т. II. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 240 с.
28. Кудрявцева Н. А. Единство интеллекта / Н.А. Кудрявцева // Научный отчет (Грант РФФИ 1993–1994). - СПб., 1995. – 13 с.
29. Куницына В. Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношение / В.Н. Куницына // Теоретические и прикладные вопросы психологии. — Вып. 1. — 4.1. - СПб., 1995. —С. 48-61.
30. Лабунская В. А. Психология затрудненного общения: Теория. Методы. Диагностика / В. А. Лабунская и др. - М.: Академия, 2001. - 288 с.
31. Лидерс А.Г. Кризис пожилого возраста: гипотеза о его психологическом содержании / А.Г. Лидерс // Психология зрелости и старения. – 2000. – С. 6-11
32. Лужбина Н. А. Социальный интеллект как системообразующий фактор психологической культуры личности / Н. А. Лужбина: автореф. дисс. ... канд. психол. наук. - Барнаул: Изд. БПГУ. - 2002. - 23 с.
33. Матвеева Л.Г. Анализ понятия «Социальный интеллект» / Л. Г. Матвеева. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2009. – С. 51 -54

34. Меграбян, А. Психодиагностика невербального поведения / А. Меграбян. - СПб.: Речь, 2001. - 256 с.
35. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии / С.Милграм. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. - 67 с.
36. Михайлова (Алешина) Е. С. Методика исследования социального интеллекта. Адаптация теста Дж. Гилфорда и М. Салливена. Руководство по использованию / Е. С. Михайлова. - СПб. - 53 с.
37. Михайлова (Алешина) Е.С. Методика Дж. Гилфорда и М. Салливена «Социальный интеллект» / Е.С. Михайлова (Алешина). – СПб.: ГП. «ИМАТОН», 1996. – 53 с.
38. Михайлова Е. С. Социальный интеллект: концепции, модели диагностика / Е. С. Михайлова. - СПб.: СПбУ, 2007. - .169с.
39. Мнацаканян, Л. И. Теория и методика воспитания оценочных способностей у старшеклассников / Л. И. Мнацаканян: автореф. дисс.... докт. пед. наук. - М., 1990. - 38 с.
40. Молокостова А. М. Особенности социального интеллекта студентов с различным психологическим типом личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. М. Молокостова; Оренб. гос. ун-т. – Самара: 2007. – 23 с.
41. Обозов Н. Н. Психологическая культура взаимных отношений / Н. Н. Обозов. - М., 1986. - 23 с.
42. Олпорт Г. В. Личность в психологии: Теории личности / Г. В. Оллпорт. – М.: ЮВЕНТА, 1998. – 345 с
43. Павелків Р.В. Вікова психологія / Р.В. Павелків. - Кондор, 2011. – 496 с.
44. Психологическая диагностика (проблемы и исследования). Под ред. К.М. Гуревича, - М.: Педагогика, 1981. - 162с.
45. Развитие социально-перцептивной компетентности личности / Материалы научной сессии, посвященной 75-летию академика А.А. Бодалева. Под общ. ред. Деркача А.А. – М.: Луч, 1998. – 248 с.

46. Райгородський Д. Я. Практична психодіагностика: методики і тести : [навч.-метод. посібн.]. / Д. Я. Райгородський. Видавничий дім.- «БАХРАХ-М», 2008. - 41с.
47. Райе Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райе. - СПб.: Питер, 2000.-616 с.
48. Реан А.А. Психология человека от рождения до смерти / А.А. Реан. – СПб.: Изд-во «НЕВА», 2002. – 656 с.
49. Руденко С. В. К анализу социального интеллекта как фактора психологической готовности руководителей к управлению учреждениями образования / С. В. Руденко // Горизонты образования. – Донецк: 2010. – №2. – С.49-55.
50. Рыжов В. В. Духовно-ориентированный диалог и диалогическая личность / В. В. Рыжов // Гуманизм и духовность в образовании: Сб. научных трудов I Нижегородской научной конференции. – Нижний Новгород: НГЛУ, 1998. – С.13-15.
51. Савенков А. И. Социальный интеллект как проблема психологии одаренности и творчества / А. И. Савенков // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – М. : ГУ ВШЭ, 2005. – Т.2. – № 4. – С. 94-101.
52. Сидоренко Е.В. Методи математичної обробки в психології / Е.В.Сидоренко – СПб.: Речь, 2000. – С. 56 - 61.
53. Смирнова, Н.Л. Социальные репрезентации интеллектуальности / Н.Л. Смирнова // Психологический журнал. – 1994. – № 6. – С. 61-63.
54. Стернберг Р. Практический интеллект / Р. Стернберг и др. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
55. Ушаков Д.В. Интеллект: структурно-динамическая теория. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2003. - .103с.
56. Фролькис В.В. Экспериментальные пути продления жизни / В.В. Фролькис, Х.К. Мурадян. - Л.: Наука, 1988. — 248 с.
57. Черны В., Колларик Т. Компендиум психодиагностических методов. Братислава, 1988, т. 2. – С. 74-79

58. Чернявская Т.П. Коммуникация в бизнесе: психологическая теория и практика / Т.П. Чернявская, Т.П. Висковатова. – Одесса: ОНУ им. И.И. Мечникова, 2013. – 258 с.
59. Чеснокова, О. Б. Изучение социального познания в детском возрасте / О. Б. Чеснокова//Познание. Общество. Развитие. -М.: ИПРАН. 1996. - С. 54-75.
60. Шай У. Интеллектуальное развитие взрослых / У. Шай // Психологический журнал. – 1998. – № 6. – С. 72-89.
61. Южанинова, А. Н. К проблеме диагностики социального интеллекта личности. / А. Н. Южанинова // Проблемы оценивания в психологии. - Саратов, 1984. - С . 63-67.
62. Baltes P. Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline / P. Baltes// Developmental Psychology, 23. 1987. – P. 611-623
63. Cattell R.B. Abilities: their structure, growth and action / R.B. Cattell. Boston: Houghton Millin company, 1971. – P. 431 - 446
64. Labouvie-Vief G. Dynamic development and mature autonomy / G. Labouvie-Vief // HumanDevelopment, 25. 1982. – P. 172- 189
65. Ross L . D. The Intuitive Psychologist and his Shortcomings: Distortion in the Attribution Process / L. D. Ross // - Advances in Experimental Social Psychology. -N.Y., 1977.-V. 10. - P. 171-220.
66. Selman R. The growth of interpersonal understanding / R. Selman // Developmental and clinical analyses. – N.Y., 1980. – P. 928 – 931.